

ПРО ВПЛИВ ДОМІНУЮЧИХ МОТИВІВ НА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто роль домінуючих мотивів у структурі мотивації майбутніх менеджерів та їх вплив на формування готовності студентів до професійної діяльності. Відзначено процес розвитку і трансформації мотиваційної структури студентів у вигляді перетворення загальних мотивів особистості в навчальні та вдосконалення системи мотивів студентів з підвищенням рівня їхньої освіти. Емпірично виявлено взаємозв'язок домінуючих мотивів з результатами діяльності майбутніх менеджерів у процесі навчання їх на третьому курсі інституту. Показано необхідність більш активного формування професійної мотивації.

Ключові слова: домінуючі мотиви, готовність, професійна діяльність, майбутні менеджери.

Рассмотрена роль доминирующих мотивов в структуре мотивации будущих менеджеров и их влияние на формирование готовности студентов к профессиональной деятельности. Отмечен процесс развития и трансформации мотивационной структуры студентов в виде преобразования общих мотивов личности в учебные и совершенствования системы мотивов студентов с повышением уровня их образования. Эмпирически выявлена взаимосвязь доминирующих мотивов с результатами деятельности будущих менеджеров в процессе обучения их на третьем курсе института. Показана необходимость более активного формирования профессиональной мотивации.

Ключевые слова: доминирующие мотивы, готовность, профессиональная деятельность, будущие менеджеры.

The role of the dominant motives in the motivation structure of future managers and their influence on formation of students' readiness to the professional activity has been considered. Process of the development and transformation of the motivational structure of the students has been noted in the form of transformation of common personality motives in the educational motives, and improvement of the students' motivation system with levels of their education increasing. The correlation between the dominant motives and activity results of the future managers has been empirically identified in the learning process of their third year at the university. The necessity of more active forming of professional motivation has been shown.

Key words: the dominant motives, readiness, professional activity, future managers.

Постановка проблеми. Формування мотивації навчання студентів на сучасному етапі є об'єктивною необхідністю, зумовленою складними процесами, що відбуваються в суспільстві, відповідальністю суб'єктів навчально-виховного процесу за якість підготовки фахівців. Діяльність спрямовується безліччю мотивів, їх сукупність і сам внутрішній процес спонукання називають мотивацією. Мотивація – це процес психічної регуляції, що впливає на напрям діяльності і кількість енергії, яка мобілізується для її виконання. Вона є початковим етапом психічної і фізичної активності.

Проблема мотивації студентів – це активізація, стимулювання, управління і реалізація їх ціле-

спрямованої поведінки. Іншими словами, мотивація навчання є процесом спонукання себе і других до діяльності для досягнення особистих цілей і цілей навчання. Саме ці процеси і відбивають суть мотиваційно-поведінкового аспекту діяльності викладачів і студентів.

Аналіз досліджень і публікацій. Навчальна мотивація, як і будь-яка інша, характеризується спрямованістю, стійкістю і динамічністю. Так, С. С. Занюк на матеріалі дослідження навчально-пізнавальної діяльності підкреслює, що мотивація вибудовується в ієрархію мотивів, в якій домінуючими можуть бути внутрішні мотиви, пов'язані зі змістом діяльності і її виконанням, або

широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою учня зайняти особливу позицію в системі громадських стосунків. При цьому в процесі навчання відбувається розвиток діючих потреб і мотивів, їх зміна і своєрідна ієрархізація [1].

Цілком природно, що усе різноманіття потреб людини не може бути замкнуте на навчальну діяльність. У ній він задовольняє тільки частину своїх потреб. Але навіть ця частина зазнає певну трансформацію в плані конкретних умов і форми їх задоволення. Тому процес формування мотивів навчальної діяльності полягає, передусім, у подальшому розкритті можливостей навчання з задоволення потреб студента в конкретних формах.

Під час навчання відбувається подальший розвиток і трансформація мотиваційної структури студентів. Цей розвиток відбувається у двох напрямках: по-перше, загальні мотиви особи трансформуються в навчальні; по-друге, зі зміною рівня розвитку умінь і навичок змінюється і система мотивів. У процесі опанування навчальною діяльністю студент розкриває в ній нові аспекти, грані, які здатні задовольнити його потреби. Звідси витікає, що на усьому шляху навчання спостерігаються істотні зміни в мотиваційній сфері, які багато в чому визначають його успішність. Критичними моментами в генезисі мотивації є прийняття навчальної діяльності і розкриття її особового сенсу. На різних етапах навчання різні мотиви стають головними, що в психологічній літературі називають «дрейфом» мотивів.

Маркова А. К. пише з цього приводу: «Мотивація навчання складається з ряду спонукань, які постійно змінюються і вступають у нові відносини один із одним (потреби і сенс навчання для учнів, його мотиви, цілі, емоції, інтереси). Тому становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або посиленням негативного начала, а ускладненням структури мотиваційної сфери, що стоїть за ним, спонукань, що входять у неї, появою нових, більш зрілих, іноді суперечливих стосунків між ними» [3, с. 14].

Вивчення навчальної мотивації і її формування потрібне для виявлення її реального рівня і

можливих перспектив зміни, а також впливу на формування готовності майбутніх менеджерів до професійної діяльності. При аналізі мотивації стоїть складне завдання визначення не лише домінуючого мотиву, але й обліку усієї структури мотиваційної сфери студента, яка є полімотивованою за своїм змістом.

Мета статті. Метою цього дослідження було вивчення структури навчальної мотивації студентів-менеджерів і виявлення взаємозв'язку тих або інших домінуючих мотивів, що входять у неї, з результатами діяльності в процесі їх навчання на третьому курсі інституту.

Виклад основного матеріалу. Структура навчальної мотивації студентів-менеджерів була вивчена за допомогою методики А. О. Реана і В. О. Якуніна. За результатами дослідження, їх пріоритети розподілилися за значимістю в такій послідовності: професійні мотиви домінують у 37 % студентів, комунікативні – у 29,3 %, мотиви творчої самореалізації – у 15,2 %, престижу і соціальні мотиви в однаковій мірі домінують у 7,6 % студентів, а навчально-пізнавальні – у 3,3 % студентів.

Приблизно такий же розподіл пріоритетів був у студентів другого курсу. При цьому на третьому курсі дещо зменшилося число студентів, у яких домінує професійний, навчально-пізнавальний мотив, і зросла кількість студентів із провідним комунікативним мотивом. Число студентів другого і третього курсу, у яких домінують мотиви престижу і творчої самореалізації, залишилося приблизно однаковим.

У процесі дослідження була розглянута кореляція провідних мотивів із різними показниками, що характеризують результати діяльності студентів-менеджерів. Так, найбільш висока успішність характерна для студентів, у яких домінує мотив престижу і творчої самореалізації, дещо нижче вона у студентів з переважачим професійним і соціальним мотивом. Нижча успішність характерна для студентів, у яких домінує комунікативний і навчально-пізнавальний мотив (див. табл. 1).

Таблиця 1

Вплив домінуючих мотивів на результати діяльності студентів-менеджерів

№ з/п	Види домінуючих мотивів	Частина студентів, що відповіли (в %)	Результати діяльності (в балах)				
			Успішність	Само-ефективність	Здатність самоуправління	Мотив досягнення	Задоволеність вибором професії
1.	Професійний	37,0	4,50	35,3	28,3	14,0	54,6
2.	Комунікативний	29,3	4,38	39,0	28,3	14,0	53,9
3.	Творчій самореалізації	15,2	4,63	46,3	28,9	14,3	57,0
4.	Престижу	7,6	4,66	43,4	29,6	14,3	56,7
5.	Соціальний	7,6	4,46	28,8	24,3	14,4	55,4
6.	Навчально-пізнавальний	3,3	4,3	19,0	25,7	9,3	52,0

Цікавим є взаємозв'язок домінуючих мотивів із професійною самоефективністю студентів. Професійна самоефективність – це поєднання представлень людини про свої можливості і здібності бути

продуктивним при здійсненні майбутньої діяльності, спілкування, поведінки, і упевненості в тому, що він зуміє реалізувати себе в них і досягти очікуваного об'єктивного і суб'єктивного ефекту.

Як показують результати дослідження, найбільш висока самоефективність притаманна тим студентам, у яких домінує мотив творчої самореалізації (46,3 бала) і мотив престижу (43,4 бала). У інших студентів ці показники помітно знижуються таким чином: при домінуючому комунікативному мотиві – 39,0 балів, професійному – 35,3 бала, соціальному – 28,8 бала, навчально-пізнавальному – 19,0 балів.

Рівень самоефективності визначає значною мірою і наявність мотивації досягнення, яка пов'язана з прагненням до успіху, досягненням мети і проявляється як бажання успішно пройти процес навчання і бути готовим до успішної професійної діяльності. Мотивація досягнення максимальна у студентів з домінуючими мотивами престижу, творчій самореалізації і соціальними мотивами. Найнижче вона у студентів, у яких домінує навчально-пізнавальний мотив.

Відомо, що мотивація досягнення успіху носить позитивний характер. При цьому людина прагне досягти конструктивних результатів. Студенти з такою мотивацією ставлять перед собою головну позитивну мету, досягнення якої оцінюють як успіх. Вони активно включаються в діяльність, вибирають способи і шукають можливості для досягнення поставленої мети. Для них характерна повна мобілізація своїх ресурсів і зосередження зусиль на досягненні поставленої мети.

Орлов О. Б. вказує, що найбільший вплив на академічні успіхи робить мотив досягнення [4]. Аналогічно цьому, інші автори [5] дійшли висновку про те, що мотивація досягнення є домінуючою у формуванні спрямованості на успішну професійну діяльність. Вона організує цілісну поведінку студентів, сприяє їх особистісному зростанню, впливає на постановку цілей і вибір шляхів їх досягнення, сприяє задоволеності вибором професії і самореалізації в ній.

За результатами цього дослідження, задоволеність вибором професії найбільша у студентів із домінуючим мотивом творчої самореалізації і престижу, у інших вона досить висока і непомітно знижується у студентів з найбільш вираженим комунікативним і, особливо, навчально-пізнавальним мотивом. Задоволення навчальною діяльністю зростає у міру ускладнення предмета, збільшення в нім долі творчих компонентів, що дозволяє студентові проявляти особисту ініціативу, реалізовувати багаж знань і умінь. У міру подальшого особового зростання він починає бачити шляхи самовираження, самоактуалізації в діяльності. Тобто, найбільш високі показники готовності майбутніх менеджерів до професійної діяльності характеризують студентів, у яких домінують мотиви престижу і творчої самореалізації. Також їм притаманна і більш висока здатність до самоуправління, яка полягає в тому, що, усвідомлюючи наслідки своїх власних дій, студенти здатні робити деякий вплив на свою поведінку або навіть управляти ним.

Мотив престижу зазвичай домінує у студентів із завищеною самооцінкою і лідерськими схильностями. Він спонукає їх вчитися краще

однокурсників, виділитися серед них, бути першими. Їх характеризують досить розвинені здібності. Мотив престижу стає потужним двигуном працездатності і працьовитості таких студентів, активізуючи бажання домагатися найкращих навчальних результатів.

Що стосується мотиву творчої самореалізації, то очікування і пошук творчих елементів у майбутній професії народжує особливе ставлення до неї. Відомо, що специфіка і зміст різних професій створюють нерівні можливості для творчості. Проте, кожна діяльність має творчі елементи і їх прояв залежить від самої особи і від її ставлення до професії. Їх наявність у майбутній професійній діяльності значно впливає на задоволеність нею.

Власне навчально-пізнавальний мотив домінує у невеликої кількості студентів, для яких характерні найнижчі результати діяльності. Мабуть, одного прагнення до отримання знань для успішної діяльності недостатньо. Вона має бути спрямована на досягнення якої-небудь мети, пов'язаної з майбутньою професійною діяльністю або значущою для неї.

Основною метою професійної освіти є не лише засвоєння студентом знань, умінь і навичок, а оволодіння їм цілісною професійною діяльністю, загальний і професійний розвиток особистості майбутнього фахівця. Тому активним у навчанні буде той студент, який усвідомлює необхідність у знаннях, якостях і уміннях, які потрібні для успішної професійної діяльності. На цій основі у нього формується мотив досягнення успіху, розвивається вміння ставити цілі і досягати їх. Разом зі знаннями і уміннями він прагне опанувати досвід творчої діяльності і соціального життя.

Становлення майбутнього кваліфікованого фахівця, на думку вчених В. О. Якунина і Н. Б. Нестеровой, можливо лише за умови сформованого мотиваційно-ціннісного ставлення до його професійної діяльності. Дослідниками встановлений позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій із успішністю суб'єктів навчання [7]. Найбільш ефективною є професійна спрямованість, яка характеризується як інтерес до спеціальності, бажання і здатність займатися нею, мотивація досягнення успіху.

Професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму, оскільки тільки на основі її високого рівня можливий ефективний розвиток особистості. *Вона є сукупністю змін, які відбуваються у свідомості студента і сприяють формуванню його готовності до успішної професійної діяльності.* Формування професійної мотивації залежить від того, наскільки студент хоче стати кваліфікованим фахівцем, бачити шляхи самовираження, самоактуалізації в діяльності.

Основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від навчальної діяльності студентів до засвоєної ними професійної діяльності. Із позиції загальної теорії діяльності такий перехід відбувається, перш за все, у зв'язку з трансформацією пізнавальних мотивів студента в професійні мотиви фахівця. Тому впродовж навчання у вищому навчальному

закладі мотивація за студентів зазнає деяких змін, має свою динаміку від курсу до курсу.

Отже, навчально-пізнавальна діяльність студента полімотивована: у нього можуть співіснувати власне пізнавальні мотиви, професійні, мотиви досягнення, престижу, творчої самореалізації та інші. На перших курсах навчання в інституті велику роль відіграють пізнавальні мотиви. Їх насиченість призводить до позитивних емоцій, підвищенню рівня активності особи й ефективності навчання. Зацікавленість у знаннях і способах практичної дії, позитивне емоційне ставлення до зайняття, прагнення до успішного навчання і інші прояви включеності студента в навчальну діяльність залежать в першу чергу від пізнавальних мотивів. Надалі первинні потреби і мотиви можуть змінюватися під впливом змісту і умов навчання, трансформації пізнавальних мотивів у професійні.

Подальша розробка проблеми успішної динаміки мотивації навчання вимагає вивчення трансформації пізнавальних мотивів у професійні. Найбільш повноцінну мотивацію навчання задає теорія поетапного формування нових дій (П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін, В. В. Давидов, А. К. Маркова та ін.), в якій забезпечується як «проблемна», так і «я-включеність» особи в навчальну діяльність. Зроблена авторами спроба теоретичного аналізу цього вчення дозволила виявити такі психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективну мотивацію на кожному етапі навчання:

На думку учених, *на першому етапі вирішальне значення має організація «я-включеності» і «проблемної включеності»* (Г. У. Олпорт) *учня у ситуацію навчання. Для забезпечення «я-включеності»* учнів потрібний облік «зони найближчого розвитку» (Л. С. Виготський), «перспективних ліній» (А. С. Макаренко), які розкриваються перед особою в ході життя.

«Важливу роль у «я-включеності» відіграє адекватне представлення учнем кінцевої мети засвоєння (П. Я. Гальперін, С. С. Занюк), «градієнт мети» (К. Л. Хал, І. А. Володарська). Проблемна включеність забезпечується «спантелічуванням звичайними питаннями» (Н. О. Клименко), «усуненням» минулого досвіду (К. К. Станіславський), застосуванням усього арсеналу «постановки і прийняття проблем», накопиченого в проблемному навчанні (О. М. Матюшкин, М. І. Махмутов та ін.).

На етапі складання схеми орієнтації в об'єктивних умовах і побудови моделі дії великий мотиваційний ефект дає «самостійне» відкриття студентами під керівництвом педагога значущості предметів, які вони вивчають, необхідності творчого підходу для подальшого використання одержуваних знань. Це дозволяє розвинути дослідницькі здібності студентів, добитися успіхів у виконанні засвоюваних дій, а в майбутньому – творчо перенести ці здібності на широкий клас нових теоретичних і практичних завдань.

На етапі матеріалізованої дії мотивуючий вплив робить «засвоєння знання під час застосування»

(при рішенні завдань), а розроблена раніше схема орієнтації і побудова плану дій забезпечує їх ретельний контроль і самоконтроль. Успіх знімає такі негативні емоційні стани, як «страх перед неуспіхом», «афект неадекватності», психічна втома і тому подібне.

На етапі мовного обговорення матеріалу велике значення має глибоке його усвідомлення під час спілкування з однолітками, участі у дискусіях, виконання різних ролей у процесі тренінгових занять і тому подібне.

Етап розумової дії мотивує включення засвоєного матеріалу в нові види діяльності, де воно перетвориться або в «інтелектуальну навичку», «чисту» думку (П. Я. Гальперін), або, стикаючись з перешкодами і набуваючи особистісний сенс для учня, може перетворитися на самостійну діяльність (І. Д. Бех, А. А. Вербицький).

Відповідно до загальної психологічної теорії діяльності засвоєння змісту соціального досвіду здійснюється не шляхом передачі інформації про нього людині, а в процесі його власної активності, спрямованої на предмети і явища навколишнього світу, які створені розвитком культури (Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов та ін.). Леонтьєв О. М., засновник теорії діяльності, писав, що дослідження діяльності вимагає аналізу її внутрішніх системних зв'язків, який здійснений в працях А. А. Вербицького і інших авторів.

За допомогою активної діяльності відбувається не лише засвоєння соціального досвіду, але і розвиток психічних функцій і здібностей людини, систем його стосунків із об'єктивним світом, іншими людьми і самим собою. Із цих позицій мета студента полягає не лише в освоєнні знань, умінь і навичок (вони потрібні, але недостатні), а в оволодінні цілісною професійною діяльністю фахівця. Така динаміка мотивації навчання потребує врахування психологічних закономірностей у процесі «зміщення мотиву на цілі» (О. М. Леонтьєв і ін.), «встановлення цілей» (О. К. Тіхоміров та ін.) і «фіксації установки» (Д. М. Узнадзе та ін.). Саме на цьому шляху загальна і педагогічна психологія зможуть внести максимальний вклад у проблему трансформації навчальної мотивації студента в професійну.

Висновки. Таким чином, трансформація навчально-пізнавальної мотивації студентів у професійну є однією з основних складових навчально-виховного процесу і умовою підвищення їх готовності до професійної діяльності. Вона пов'язана з постановкою цілей студентів, формуванням професійної мотивації, мотивації досягнення, мотиву престижу і творчої самореалізації. Завдяки постановці конкретних цілей, студент може краще організувати свою діяльність і спланувати роботу, пов'язану з оволодінням майбутньої професії, визначити зміст спільної діяльності з викладачем. Це підвищить активність студентів і мобілізує їх на подальшу самостійну роботу, що повинне стати предметом подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Занюк С. С. Психология мотивации / С. С. Занюк. – К. : Ника-Центр, Эльга-Н, 2001. – 352 с.
2. Клименко Н. О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Н. О. Клименко. – Луганськ, 2005. – 20 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
4. Орлов А. Б. Методы изучения, активизации и развития мотивации учения в современной зарубежной психологии / А. Б. Орлов // Формирование мотивации учения: кн. для учителя; [под ред. А. К. Марковой, Т. А. Матис, А. Б. Орлова]. – М., 1990. – 450 с.
5. Романовський О. Г. Педагогіка успіху: [підручник] / О. Г. Романовський, В. Є. Михайличенко, Л. М Грень. – Х. : НТУ «ХП», 2011. – 367 с.
6. Шадриков В. Д. Введение в психологию: мотивация поведения / В. Д. Шадриков. – М. : Логос, 2001. – 136 с.
7. Якунин В. А. Педагогическая психология: методика для диагностики учебной мотивации студентов / В. А. Якунин. – СПб. : «Полиус», 1998. – 160 с.

Рецензенти: Касьянова О. М., д.пед.н.;
Романовський О. Г., д.пед.н., професор.

© Кобець В. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 04.11.2012 р.

КОБЕЦЬ Валентин Миколайович – старший викладач кафедри фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Коло наукових інтересів: готовність до професійної діяльності.